

АНТОАН ДЪО СЕНТ-ЕКЗЮПЕРИ ПИСМО ДО ЕДИН ЗАЛОЖНИК

Превод от френски: Константин Константинов, —

chitanka.info

I

Когато през декември 1940 година минах през Португалия, за да отида в Съединените щати, Лисабон ми се стори някакъв светъл и тъжен рай. Тогава там много се говореше за неминуемо нахлуване^[1] и Португалия се вкопчваше в илюзията на своето щастие. Лисабон, построил най-очарователната изложба, каквато е съществувала в света, се усмихваше с малко бледа усмивка, като усмивката на майка, останала без известия от сина си, който е на война, и която се мъчи да го спаси със своята увереност: „Син ми е жив, щом аз се усмихвам...“

„Гледайте — казваше Лисабон — колко съм щастлив и спокоен и добре осветен...“ Целият континент беше против Португалия като някоя дива планина, претъпкана с хищнически племена, а празничния Лисабон предизвикваше Европа: „Нима могат да ме вземат за прицел, когато аз толкова се старая да не се крия! Когато съм толкова уязвим!...“

В моята страна нощем градовете имаха цвят на пепел. Аз бях отвикнал от всяка светлина и тая лъчезарна столица ми причиняваше някакво смътно неприятно чувство. Ако цялото предградие наоколо е тъмно, диамантите в някоя прекалено осветена витрина привличат злонамерени скитници. Чувствуващ, че те се въртят около нея. Аз чувствах как Лисабон е натиснат от европейската нощ, изпълнена с бродещи ята бомбардировачи, които като че бяха подушили отдалеч това съкровище.

Но Португалия пренебрегваше апетита на чудовището. Тя не искаше да вярва на лошите знамения. Португалия говореше за изкуството с някаква безнадеждна увереност. Биха ли посмели да я премажат в това нейно преклонение пред изкуството? Тя бе извадила всичките си чудесни съкровища. Биха ли посмели да я премажат в нейните чудесни съкровища? Тя показваше своите велики хора. Поради липса на войска, поради липса на топове тя бе изправила срещу купищата железария на нашественика всичките свои каменни часовои: поети, изследователи, конквистадори. Поради липса на

войска и топове цялото минало на Португалия преграждаше пътя. Биха ли посмели да я премажат в наследството на грандиозното ѝ минало?

Така всяка вечер аз бродех с тъга сред тая изложба, подредена с извънреден вкус, дето всичко бе почти съвършено, дори и музиката, толкова потаена, подбрана с толкова усет, която нежно, без шум се лееше в градините като обикновен ромон на фонтан.

Щяха ли да унищожат в света това чудесно чувство за мярка?

И с неговата усмивка Лисабон ми се струваше по-тъжен от моите градове с угасени светлини.

Аз познавах, а и вие може би сте познавали, някои от ония малко странни семейства, които запазват на трапезата си мястото на техен починал член. Така те отричат непоправимото. Но това никога не ми се е струвало много утешително. Трябва да приемаме мъртвите като мъртви. Тогава, в ролята си на мъртви, те ще намерят нов образ на присъствие между нас. Ала тия семейства възпираха връщането им. Те ги превръщаха във вечни отсъстващи, в сътрапезници, закъснели завинаги. Те разменяха своя траур с едно очакване без съдържание. И тия домове ми се струаха потънали в някакво непрекъснато смущение, по-убийствено и от скръбта. За пилота Гийоме, последния приятел, когото изгубих и когото свалиха, когато той бе на служба във въздушната поща, аз приех да нося траур. Гийоме вече не ще се промени. Той никога вече няма да присъствува между нас, но също тъй никога няма да бъде отсъстващ. Аз пожертвувах мястото му, което е една безполезна примка, на моята трапеза и направих от него истински мъртъв приятел.

Но Португалия се опитваше да вярва в щастието, запазвайки на трапезата си неговото място — и неговите увеселителни светлини, и неговата музика. В Лисабон играеха на щастие — та дано бог повярва, че наистина са щастливи.

Тъжната атмосфера на Лисабон се дължеше също тъй и на присъствието на някои бежанци. Не говоря за изгнаниците, които търсеха подслон. Не говоря за емигрантите, които търсеха земя, за да я оплодят с труда си. Говоря за ония, които сами се осъждаха на изгнание, далеч от нещастията на близките си, за да турят парите си на сигурно място.

Тъй като не можах да намеря квартира в самия град, аз се настаних в Есторил, до казиното. Аз идех от една тежка война: моята

въздушна група, която девет месеца не бе прекъснала ни веднъж полетите си над Германия, загуби, и то само през германската офанзива, още три четвърти от екипажите си. Върнал се у нас, аз почувствувах мрачната атмосфера на робството и заплахата на глада. Аз живях в гъстия нощен мрак на нашите градове. И ето че на две крачки от мене казиното на Есторил всяка вечер се пълнеше с призраци. Мълчаливи кадилаци, които си даваха вид, че отиват някъде, ги стоварваха върху ситния пясък до входната порта. Те идваха облечени за вечерята както преди. Показваха колосаните си нагръдници или бисерите си. Канеха се един други за вечерите на фигуранти, дето нямаха нищо да си кажат.

Сетне играеха на рулетката или на бакара — според състоянията си. Понякога отивах да ги гледам. Аз не чувствувах нито възмущение, нито ирония, но някаква смътна тревога. Такава тревога, каквато ви смуцава в зоологическата градина пред останалите живи екземпляри на някой изчезнал животински вид. Те сядоха около масите. Притискаха се около строгия крупие и се силеха да изпитват надежда, безнадеждност, боязън, завист и радост. Както живите. Те проиграваха състояния, които може би вече бяха лишени от значение. Те употребяваха пари, може би обезценени. Стойността на техните касетки в банките беше гарантирана може би от заводи, вече конфискувани или заплашени от въздушни торпили, запътени да унищожават. Те издаваха полици срещу Сириус. Залавяйки се за миналото, те се мъчеха да вярват, че от няколко месеца насам нищо не бе почнало да пука на земята, да вярват в законността на своите трескави стремежи, в покритието на чековете си и във вековечността на своите договорни съглашения. Това бе недействително. Като балет на кукли. Но беше тъжно. Несъмнено те не усещаха нищо. Аз ги оставях, отивах да подишам въздух на морския бряг. И чинеше ми се, че и това море на Есторил, море на морски курортен град, опитомено море, също влизаше в играта. То изпращаше в залива една — единствена ленива вълна, цялата блеснала от луната, като рокля с шлейф, неподходяща за сезона.

Намерих моите бежанци и на парахода. Тоя параход също тъй разпръсваше лека тревога. Тоя параход пренасяше от единия континент на другия тия растения без корени. Аз си казвах: „Бих искал да бъда пътник, не искам да съм емигрант. Толкова неща научих у нас, които

другаде ще са безполезни.“ Но ето че моите емигранти изваждаха от джоба си малкото бележниче с адреси, остатъците от тяхната самоличност. Те още играеха, че са някои си. С все сила се вкопчваха в някаква своя значимост. „Вижте — казваха те, — аз съм тоя и тоя... от оня град. Приятел на еди-кого си... Познавате ли еди — кого си?“

И ви разказваха историята на някой техен другар или историята за някаква отговорна работа, или историята на някаква грешка, или безразлично каква друга история, която е могла да ги свърже с безразлично какво. Но тъй като те сами напускаха отечеството си, нищо от това минало не щеше вече да им послужи. Сега то беше още съвсем топло, съвсем прясно, съвсем живо, както са отначало любовните спомени. Човек прави един пакет от нежни писма. Прибавя там някои спомени. Връзва всичко това много грижливо. И отначало реликвата пръска тъжно очарование. Сетне минава някоя русокоса със сини очи и реликвата умира. Защото и другарят, отговорната работа, родният град, спомените от къщата — щом не служат за нищо — се обезцветяват.

Те чувствуваха това. Също както Лисабон играеше на щастие, те се преструваха, че вярват в скорошното си връщане. Сладостно е отсъствието на блудното чедо! То е неистинско отсъствие, защото зад него семейният дом остава. Дали отсъствуващ, като си в съседната стая или на срещуположния склон на планината — няма съществена разлика. Присъствието на приятеля, който видимо се е отдалечил, може да стане по-осезателно дори от едно действително присъствие. То е също като молитвата. Никога по-силно не съм обичал моя дом, отколкото когато бях в Сахара. Никога годеник не е бил така близък до годеницата си, както бретонските моряци от XVI столетие, когато завиваха край нос Хорн и остаряваха, възпирани от стената на насрещните ветрове. Още от тръгването си те почваха вече да се връщат. Когато с тежките си ръце дигаха платната, те вече приготвяха своето връщане. Най-късият път от бретонското пристанище до къщата на годеницата минаваше през нос Хорн. Но ето че моите емигранти ми се струваха като бретонски моряци, на които са отнели бретонската годеница. Някоя бретонска годеница не щеше да запали вече за тях на своя прозорец скромната си лампа. Те съвсем не бяха блудни синове. Те бяха блудни синове без дом, в който могат да се върнат. Тогава почва истинското пътешествие, което е пътуване извън себе си.

Как да се възстанови човек? Как да възстанови в себе си тоя тежък сноп от объркани спомени? Тоя призрачен параход беше натоварен като неясните мъглявини с души, които трябва да се родят. Единствени реални изглеждаха — и то толкова реални, че човек би искал да ги пипне с пръст — ония, които бяха свързани неотделимо с парахода и осенени с благородство от истински длъжности, ония, които носеха таблите, излъскваха медните съдове, ваксваха обувките и със смътно презрение обслужваха мъртъвци. Не беше бедността, която предизвикваше у персонала това леко презрение към емигрантите. Не пари им липсваха на тях, а тежест. Те не бяха вече — човекът от оная къща или човекът, който е приятел на еди-кого си или е имал отговорна работа. Те играеха ролята си, но тая игра не беше истинска. Никой нямаше нужда от тях, никой не се готвеше да им отправи зов. Какво чудо е тая телеграма, която ви блъсва, кара ви да станете сред нощ, тласка ви към гарата: „Тръгни веднага! Имам нужда от тебе!“ Ние бързо си намираме приятели, които ни помагат. Но бавно ставаме достойни за ония, които искат нашата помощ. Вярно е, че никой не мразеше моите призраци, никой не им завиждаше. Но никой не ги и обичаше с единствената обич, която има цена. Аз си казвах: „Още щом пристигнат, те ще бъдат в плен на коктейлите за добре дошли, на вечерите за утешение.“ Но кой ще раздруса тяхната врата, настоявайки да го приемат: „Отвори! Аз съм!“ Дълго време трябва да кърмиш детето, докато то си поиска само. Дълго време трябва да отглеждаш едно приятелство, докато приятелят поиска дължимото на това приятелство. Трябва да си се разсипал материално да поправяш през цели поколения стария замък, който се срутва, за да се научиш да го обичаш.

[1] На германците. — Б.пр. ↑

II

И аз си казвах: „Същественото е, че някъде се намира онова, от което човек е живял. И обичаите, и семейният празник. И къщата на спомените. Същественото е да се живее за връщането...“ И се чувствувах дълбоко заплашен поради слабостта на далечните полюси, от които зависех. Рискувах да открия една истинска пустиня и почнах да разбирам загадката, която отдавна ме занимаваше.

Живях три години в Сахара. И аз както мнозина други мислех за нейното вълшебство. Всеки, който е опознал живота в Сахара, дето всичко видимо е само самотия и оголеност, скърби все пак за тия години като за най-хубавите, които е изживял. Думите „носталгия от пясъка, носталгия от самотията, носталгия от пространството“ са само литературни формули и не обясняват нищо. Но ето че за първи път на тоя параход, гъмжащ от пътници, струпани едни върху други, стори ми се, че разбирам пустинята.

Наистина Сахара, додето поглед стига, представлява само еднообразен пясък или по-точно, тъй като там дюните са редки, една камениста плоскост. Човек потъва в нея непрекъснато и е обзет от досада. И все пак невидими божества съграждат в нея мрежа от посоки, наклони и знаци, цяла една скрита и жива мускулатура. Няма вече еднообразие. Всичко се подрежда. Дори едно безмълвие там не прилича на друго.

Има безмълвие на покой, когато туземните племена са се примирили, когато вечерта носи своята прохлада и струва ти се, че правиш почивка със събрани платна в някое спокойно пристанище. Има обедно безмълвие, когато слънцето прекъсва мислите и движенията. Има фалшиво безмълвие, когато северният вятър е спаднал и появяването на насекомите, издухани като праха на тичинките от оазисите във вътрешността, предизвестява източна буря, която носи пясък. Има безмълвие на заговор, когато се узнае, че някое далечно племе е в кипеж. Има безмълвие на загадка, когато между арабите започват неразгадаеми заговорнически съвещания. Има

напрегнато безмълвие, когато пратеник закъснява да се върне. Изострено безмълвие, когато нощем спираш дъха си, за да чуеш. Тъжно безмълвие, ако си спомняш за ония, които обичаш.

Всичко се поляризира. Всяка звезда установява една истинска посока. Те всички са звезди на вълхвите. Те всички служат на своя собствен бог. Една показва посоката към далечен, мъчнодостижим кладенец и пространството, което ви отделя от този кладенец, тежи като крепост. Друга показва посоката към пресъхнал кладенец. И самата звезда изглежда суха. И повърхността, която ви отделя от този пресъхнал кладенец, е без наклон. Друга някоя звезда служи като водач към непознат оазис, който чергарите са ви възхвалявали, но сега е забранен от размириците. И пясъкът, който ви отделя от този оазис, е моравата от вълшебните приказки. Друга някоя пък показва как се стига до един бял град на юг, сочен като плод, който ще захапеш. А другата там — сочи морето.

Най-сетне почти недействителни полюси намагнитват много отдалеч тая пустиня: къщата от детинство, останала жива в спомена. Приятеля, за когото не знаем нищо, освен че съществува.

Така вие се чувствувате изострен и оживен от силовото поле, привличан или отблъсван от действащите сили, които ви търсят или ви се противопоставят. Ето че сте здраво установен, определен и настанен в центъра на главните посоки.

И тъй като пустинята няма никакво осезаемо богатство, тъй като в пустинята няма какво да се види, нито да се чуе, принудени сте — защото вътрешният живот не само не заспива, а се засилва — да признаете, че човекът е вдъхновен на първо място от невидими привличания. Човекът се управлява от духа. В пустинята аз струвам толкова, колкото струват моите божества.

И така, ако на моя тъжен параход аз се чувствавах богат с още плодотворни посоки, ако още обитавах една жива планета, то беше благодарение на неколцината приятели, изгубени зад мене в мрака на Франция, които почваха да ми стават необходими.

Безспорно Франция не бе за мене нито някаква абстрактна богиня, нито схващане на историк, но плът, от която зависех, мрежа от връзки, която ме ръководеше, общност на полюси, която създаваше склонностите на сърцето ми. Усещах необходимостта да чувствавам по-

яки и по-трайни от самия мене ония, които ми бяха потребни — за да се ориентирам. За да разбере къде ще се върна. За да съществувам.

Моята страна беше изцяло в тях и чрез тях живееше в мене самия. За оня, който плува по море, един цял континент е изразен в блясъка на няколко фара. Един фар не е мерило за далечина. Просто неговата светлина е в очите ти. И всички чудеса на континента се събират в светилото.

И ето че днес, когато Франция поради пълната окупация влезе изцяло в мълчанието заедно със своя товар, подобно на кораб, плаващ с угасени светлини, без да се знае дали ще оцелее, или не от морските опасности — днес съдбата на всеки от ония, които обичам, ме измъчва по-тежко, отколкото някоя болест в самия мене. Аз виждам, че моята същина е заплашена — затуй, че те са много уязвими.

Оня, който обсебва тая нощ паметта ми, е на петдесет години. Той е болен. И е евреин. Как ще остане той жив при германския терор? За да си въобразя, че той още диша, аз трябва да вярвам, че нашественикът не го знае, че той е закрилян тайно от защитното мълчание на селяните в неговото село. Тогава само мога да вярвам, че той е още жив. Тогава само, разхождайки се далеч из царството на неговото приятелство, което няма граници, ми е позволено да се чувствавам не емигрант, а пътник. Защото пустинята не е там, дето хората смятат, че е. Сахара е по-жива от някоя столица и най-претъпканият град опустява, щом съществените полюси на живота не са вече намагнитени.

III

Но как създава животът тия силови линии, от които ние живеем? Отде иде тежестта, която ме притегля към дома на тоя приятел? Кои са най-значителните мигове, които направиха от това съществуване един от необходимите за мене полюси? От какви тайни събития са изплетени тия лични нежности и през тях — обичта към страната?

Колко малко шум вдигат истинските чудеса! Колко прости са най-значителните събития! За тоя миг, за който искам да разкажа, толкова малко има да се каже, че трябва отново да го изживея в мисълта си и да говоря на тоя приятел.

Беше един от предвоенните дни на брега на Сона, откъм Турню. За обед бяхме избрали един ресторант с дъсчен балкон над реката. Облакътени на съвсем проста маса, изпорязана от клиентите с ножче, поръчахме две чаши перно. Твоят лекар ти бе забранил алкохол, но при извънредни случаи ти хитруваше. Това бе точно такъв случай. Ние не знаехме защо, но той бе такъв. Онова, което ни радваше, бе по-неосезаемо от светлината. И ти си разреши това перно за извънредни случаи. И тъй като на няколко крачки от нас двама моряка разтоварваха един речен кораб, ние ги поканихме при нас. Извикахме ги от балкона. И те дойдоха. Дойдоха съвсем просто. Струваше ни се съвсем естествено да поканим другари — може би поради тоя невидим празник вътре в нас. Беше съвсем очевидно, че те ще отговорят на поканата. И ние се чукнахме!

Слънцето бе сладостно. Неговият топъл мед къпеше тополите на отсрещния бряг и равнината — чак до хоризонта. Ние ставахме все по-весели и по-весели, все тъй, без да знаем защо. Всичко беше сигурно — че слънцето ще грее хубаво, че реката ще тече, че обедът ще бъде обед, че моряците ще отговорят на поканата, че прислужницата ще ни сервира с някаква щастлива любезност, като че би домакинствувала на някакъв вечен празник. Ние бяхме изцяло обсебени от покой, включени в една завършена цивилизация, защитени от безредието. Ние се наслаждавахме на някакво пълно съвършенство, в което — тъй като

всичките ни възжелания бяха задоволени — нямахме вече нищо да си доверим. Чувствувахме се чисти, прями, лъчезарни и снизходителни. Ние не бихме могли да кажем каква истина ни се откриваше до очевидност. Но бяхме овладени от чувството на увереност. Увереност — почти горда.

Така вселената доказваше чрез нас своето доброжелателство. Сгъстяването на небесните мъглявини, втвърдяването на планетите, образуването на първите амеби, гигантската работа на живота, който упъти амебата, за да стигне до човека, всичко бе насочено щастливо, за да завърши през нас до това особено удоволствие! И това не беше много лош успех!

Така се наслаждавахме ние на това мълчаливо съглашение и на тия почти религиозни обреди. Унасяни от постоянното кръстосване на прислужницата — свещенослужителка, моряците и ние се чукнахме като вярващи от една и съща религия, без да можем да кажем коя е тя. Единият от двамата моряци беше холандец. Другият — германец. Германецът бил избягал преди време от нацизма, защото бил преследван там като комунист или като троцкист, или като католик, или като евреин. (Не си спомням вече формулата, поради която тоя човек бе станал изгнаник.) Но в оня миг той бе съвсем друго нещо, а не формула. Важното бе същността. Човешкото тесто. Той беше просто един приятел. И както става между приятели, ние бяхме в съгласие. Ти беше в съгласие с другите. Аз бях в съгласие. Моряците и прислужницата бяха в съгласие. В съгласие, но за какво? За перното ли? За значението на живота ли? Или за сладостта на деня? И това не бихме могли да кажем. Но съгласието бе толкова пълно, тъй здраво установено в дълбина, то се основаваше на едно вероучение, толкова очевидно в същността си, макар и неизразимо с думи, че ние доброволно бихме приели да укрепим тая постройка, да издържим в нея една обсада и да умрем зад картечните, за да спасим тая същност.

Каква същност?... Ето, тъкмо това мъчно може да се изрази! Аз рискувам да уловя само отражения, не същественото. Думите, които не стигат, ще оставят моята истина да се изплъзне. Аз не ще бъда ясен, ако кажа, че ние охотно бихме воювали, за да спасим специалния характер на усмивката на моряците и на твоята усмивка и на моята усмивка, и на усмивката на прислужницата — своеобразното чудо на

това слънце, което от милиони години толкова се бе мъчило да завърши чрез нас специалния характер на една усмивка, която бе доста сполучена. Същественото най-често няма тежест. Тук същественото бе само една усмивка. Една усмивка често е същественото. Плащат ти с една усмивка. Възнаграждават те с една усмивка. Вдъхновяват те с една усмивка. И специфичното на една усмивка може да те накара да умреш. Но тъй като това качество на усмивката ни освобождаваше от тревогата на днешното време, даваше ни увереност, надежда и мир, за да мога да се изразя по-добре, необходимо ми е днес да ви разкажа и историята на друга една усмивка.

IV

Беше през времето на един репортаж за гражданската война в Испания. Имах неблагоприятното да присъствувам крадешком към три часа сутринта при едно товарене на тайни материали в една сточна гара. Бързото движение на носачите и слабото осветление като че покровителствуваха моята дързост. Но аз се сторих подозрителен на няколко милиционери — анархисти.

То стана много просто. Аз съвсем не подозирах тяхното гъвкаво и безшумно приближаване, когато те вече ме бяха обградили тихичко, като пръстите на ръка. Дулото на карабината им досегна леко корема ми и тишината ми се стори тържествена. Най-сетне дигнах ръце.

Забелязах, че те бяха спрели погледи не на лицето ми, а на моята вратовръзка (модата в едно предградие на анархистите не позволява такава художествена вещ). Тялото ми се вцепени. Чаках изстрел, беше времето на бързото правосъдие. Но няма никакъв изстрел. След няколко мига на абсолютна пустота, през която групите, които работеха, ми се сториха, че танцуват сънен балет в друга вселена, моите анархисти с леко движение на главата ми направиха знак да тръгна пред тях и ние поехме бавно през линиите на разпределителната гара. Залавянето ми се извърши в пълна тишина и с извънредна пестеливост на движенията. Така се движат подводните животни.

Скоро заслизах към един полуетаж, превърнат в стражеви пост. Там, полуосветени от газена лампа, дремеха други милиционери, с карабини между нозете. Те равнодушно размениха няколко думи с моите пазачи. Един от тях ме претърси.

Аз говоря испански, но не знам каталонски. Все пак разбрах, че искаха документите ми за самоличност. Аз ги бях забравил в хотела. Отговорих: „Хотел... журналист...“, без да знам дали думите ми им казваха нещо. Милиционерите си предаваха от ръка на ръка като веществено доказателство моя фотографически апарат. Някои,

прозяващи се, отпуснати в разкривени столове, станаха с досада и се облегнаха на стената.

Защото като че всичко бе потиснато от досада. Досада и сънливост. Струваше ми се, че способността на тия хора да внимават бе изчерпана до краен предел. Аз бих желал да ми покажат, като досег на хора, дори някакъв враждебен знак. Но те не ме удостояваха с никаква проява нито на гняв, нито дори на неодобрение. Няколко пъти се опитах да протестирам на испански. Но моите протести падаха в празно пространство. Милиционерите ме гледаха, без да проявяват нищо, както биха гледали някоя китайска риба в аквариум.

Те чакаха. Какво чакаха? Да се върне някой от тях ли? Или зората? Мислех си: „Може би чакат да огладнеят...“

Мислех си още: „Те ще направят някоя глупост! Това е съвсем смешно!...“ Чувството, което изпитвах, беше отвращение от нелепостта. Мислех си: „Ако се раздвижат, ако поискат да действуват, ще стрелят!“

Дали наистина бях в опасност, или не? Дали те все още не знаеха, че аз не съм саботьор, нито шпионин, а журналист? Че документите ми за самоличност бяха в хотела? Бяха ли взели някакво решение? Какво?

Аз не знаех нищо за тях, освен че застрелваха, без много да разсъждават. Предните революционни отреди, от която и партия да са те, са ловци не на хора (те не преценяват човека в неговата същина), но на признаци. Истината на противника им се струва като заразна болест. За един подозрителен признак изпращат заражения в изолационната болница. Гробищата. Затуй тоя разпит, който от време на време ме удряше с неясни едносрични думи, от които не разбирах нищо, ми се струваше злокобен. Моята кожа се разиграваше на сляпа комарджийска рулетка. И затуй, за да мога да тежа като действително човешко съществуване, изпитвах странната потребност да им изкрещя нещо за себе си, нещо, което да ме постави в моето истинско положение. Например възрастта си! Възрастта на човека е нещо, което прави впечатление! В нея се събира целият му живот. Неговата зрелост се създава бавно. Тя се е създала въпреки толкова превъзможнати пречки, въпреки толкова тежки, излекувани болести, въпреки толкова успокоени болки, въпреки толкова преодолен отчаяния, въпреки толкова рискове, повечето от които не са били осъзнати. Тя се е

създаде въпреки толкова желания, толкова надежди, толкова съжаления, толкова забрави, толкова любов. Възрастта на човека — това е значителен товар от опити и спомени! Въпреки ямите, друсането, коловозите човек е вървял напред криво — ляво като някоя издръжлива гальота. И сега, благодарение на упорито съгласуване на щастливи случаи, стигнал си най-после дотук. Имаш трийсет и седем години. И издръжливата гальота, ако е рекъл бог, ще отнесе още подалеч своя товар от спомени. И аз си мислех: „Ето докъде стигнах. Аз съм на трийсет и седем години...“ Бих искал да въздействам на моите съдии с това доверяване... но те повече не ме разпитваха.

Тогава стана чудото. О, съвсем скромно чудо. Аз нямах цигари. И тъй като един от моите пазачи пушеше, помолих го с жест да ми даде една цигара и едва — едва са усмигнах. Човекът най-напред се протегна, прокара ръка по челото си, вдигна очи не вече към вратовръзката, а към лицето ми и за мое голямо смайване също тъй леко се усмигна. Това приличаше на съмване.

Това чудо не предизвика развръзка на драмата, то просто я заличи, тъй както светлината — мрака. Нямах вече място за никаква драма. Това чудо не промени нищо видимо. Лошата газена лампа, масата с пръснати книжа, облегатите на стената мъже, цветът на предметите, миризмата — всичко си остана същото. Но всяко нещо бе преобразено в самата своя същина. Тая усмивка ме избавяше. Тя беше такъв окончателен белег, толкова очевиден в близките си последици, толкова неотменим, колкото изгряването на слънцето. Тя откриваше нова ера. Нищо не бе се променило и... всичко се бе променило. Масата с пръснатите книжа бе станала жива. Газената лампа бе станала жива. Стените бяха живи. Досадата, която се излъхваше от мъртвите предмети на тоя зимник, се бе махнала като чрез вълшебство. Като че невидима кръв бе потекла, свързвайки всички неща в едно тяло, като им възвръщаше тяхната значителност.

Хората също не бяха мръднали, но ако преди миг ми се струваха като нещо допотопно, сега те се раждаха за един скорошен живот. Аз имах необикновено усещане за присъствие на хора. Точно тъй: присъствие на хора! И чувствавах моята бедност.

Момъкът, който ми се усмигна и който преди секунда беше само длъжност, сечиво, нещо като чудовищно насекомо, сега се проявяваше малко несръчен, почти стеснителен, с една чудесна стеснителност. Не

че той терорист беше по-малко жесток! Но появата в него на човека откриваше една част от него, която бе уязвима! Ние, хората, си придаваме много важен вид, но в дъното на сърцето винаги чувствуваме и колебанието, и съмнението, и тъга...

Още нищо не бе казано. Ала всичко бе решено. Когато милиционерът ми подаде цигарата, за да му благодаря, аз сложих ръка на рамото му. И щом той лед се строши, и другите милиционери станаха отново хора и аз бях обгърнат от тяхната усмивка, като че навлязох в някоя нова и свободна земя.

Аз бях обгърнат от тяхната усмивка така, както преди време — от усмивката на нашите спасители в Сахара. Когато след дълги дни на търсене ни намираха, като кацваха възможно най-близко, другарите тръгваха към нас с големи крачки и размахваха, за да ги видим добре, мехове с вода. За усмивката на спасителите — ако аз бях изпадналият в бедствие, както и за усмивката на спасените, ако аз бях спасител, си опомням като за родина, в която се чувствувах толкова щастлив! Истинската радост е радостта на сътрапезника. Спасяването бе само случай за такава радост. Водата няма власт да омагьосва, ако не е на първо място подарък от доброжелателство на хората.

Грижите, полагани за болен, приютът, даван на изгнаника, дори прошката — имат цена само благодарение на усмивката, която озарява празника. Над говора, над кастите, над партиите ние се намираме един друг в някоя усмивка. Ние сме вярващи в една и съща религия, еди-кой си и неговите навици, аз и моите навици.

V

Не е ли тая особена радост най-скъпоценният плод на цивилизацията, която е наша? И една тоталитарна тирания би могла да ни задоволи в нашите материални нужди. Но ние не сме добитък за угояване. Благополучието и удобството не биха били достатъчни, за да ни удовлетворят. За нас, които бяхме възпитани в култа на уважение към човека, обикновените срещи, които понякога се превръщат в чудесни празници, имат голяма тежест...

Уважение към човека!... Уважение към човека!... Тук е пробният камък! Когато нацистът уважава изключително оня, който прилича на него, той уважава само себе си. Той отрича творческите противоречия, руши всяка надежда за възвисяване и създава за хиляда години вместо човек работа на един мравуняк. Редът за самия ред — това отнема на човека неговата съществена сила, която е да преобразява и света, и себе си. Животът създава реда, но редът не създава живота.

На нас ни се струва, напротив, че нашето издигане не е довършено, че утрешната истина се храни от вчерашната заблуда и че противоречията, които има да се преодоляват, са торната почва за нашия растеж. Ние признаваме за наши дори и ония, които се различават от нас. Но каква странна родственост е това! Тя се основава на бъдещето, не на миналото. Върху целта, не върху произхода. Ние сме едни за други поклонници, които по различни пътища през цялото време напредваме с тежък труд, вървейки към онова място, дето ще се срещнем.

Но ето че днес уважението към човека, което обуславя нашето духовно издигане, е в опасност. Праценето на модерния свят ни въвлече в мрак. Проблемите са свързани вътрешно, разрешенията — противоречиви. Вчерашната истина е мъртва, утрешната трябва тепърва да се създава. Никакъв приемлив синтез не се съзира и всеки от нас разполага само е частица истина. Политическо верую, което не може да се наложи по липса на очевидно оправдание, си служи с

насилието. И ето че, като се разделяме поради методите, ние рискуваме да не виждаме вече, че бързаме към една и съща цел.

Пътник, който възлиза в планината по посока къта някоя звезда, ако се остави да бъде погълнат от въпросите, свързани с изкачването, рискува да забрави коя е пътеводната му звезда. Ако той действа само за да действа, не ще отиде никъде. Жената, която събира таксата за столовете в катедралата, щом много ревностно се занимава със събирането, рискува да забрави, че служи на бог. Също така, ако се отдам страстно на някаква политическа партия, аз рискувам да забравя, че политиката няма смисъл, щом не служи на някаква духовна необходимост. В часовете на чудото ние вкусихме особената цена на човешките отношения: за нас там е истината.

Колкото и неотложно да е действието, ние не бива да забравяме предназначението, което трябва да го диктува; иначе това действие ще остане безплодно. Ние искаме да установим уважението към човека. Защо вътре в един и същ лагер ще се мразим? Никой от нас няма монопол за чистота на намеренията. Аз мога да воювам в името на моя път срещу пътя, избран от друг. Мога да критикувам действията на неговия разум. Действията на разума са несигурни. Но в плоскостта на духа аз трябва да уважавам този човек, щом той върви с труд и мъка към същата звезда.

Уважение към човека! Уважение към човека!... Ако уважението към човека се установи в сърцата на хората, хората в замяна на това ще установят такава социална, политическа или стопанска система, която ще утвърди това уважение. Една цивилизация се установява най-напред в духовната същина. У човека тя е най-напред едно сляпо желание за известна топлина. След това човекът, като минава от една грешка на друга, намира пътя, който води към огъня.

VI

Ето затова несъмнено толкова ми е необходимо твоето приятелство, приятелю мой. Аз съм жаден за другар, който извън споровете на разума уважава в мене поклонника на тоя огън. Необходимо ми е понякога да вкусвам обещаната топлина предварително и да си почина донякъде отвъд себе си, в нашата бъдеща среща.

Толкова съм уморен от полемики, от непримиримости, от фанатизми! Аз мога да дойда при тебе, без да се обличам в някаква униформа, без да съм длъжен да декламирам някакво верую, без да се отказвам от каквото и да е от моята вътрешна родина. При тебе няма да се оправдавам, няма да се защитавам, няма да доказвам; при тебе аз намирам покоя, както в Турню. Над моите несръчни думи, над разсъжденията, които могат да ме измамат, ти виждаш в мене просто човека. Ти почиташ в мене посланика на вярвания, на обичаи, на специална обич. Ако се различавам от тебе, това не само не те ощетява, но те и обогатява. Ти ми задаваш въпроси, както се задават въпроси на пътник.

Аз, който като всеки човек чувствавам потребността да бъда признат, аз се усещам чист в тебе и ида към тебе. Аз усещам необходимостта да отида там, дето съм чист. Нито моите формули, нито моите постъпки някога са ти разкрили какъв съм аз. Тъкмо приемането на тоя човек, който съм аз, те направи, когато бе нужно, снизходителен към тия постъпки, както и към тия формули. И аз съм ти признателен, че ме приемаш такъв, какъвто съм. За какво ми е приятел, който ме съди? Ако приемам на трапезата си някой приятел, моля го да седне, ако той куца, а не го карам да танцува.

Приятелю мой, ти си ми необходим така, както е необходим планински връх, дето човек може да диша! Необходимо ми е да бъда с тебе още веднъж на брега на Сона, да се облакътя на масата на някоя малка кръчма от дъски с пролуки, да поканим там двама моряци и

заедно с тях да се чукнем в покоя на една усмивка, която прилича на ясен ден.

Ако аз още воювам, ще воювам донякъде и за тебе. Ти си ми необходим, за да вярвам по-силно в изгряването на тая усмивка. Необходимо ми е да ти помогна да живееш. Виждам те — толкова слаб, толкова застрашен, влачещ, за да просъществуваш един ден повече, по цели часове своите петдесет години по тротоара пред някоя сиромашка бакалница под съмнителната закрила на износеното ти палто. Аз те чувствавам, тебе, истински французин, двойно заплашен от смъртна опасност, защото си французин и защото си евреин. Чувствавам пълната цена на една общност, която не позволява вече спорове. Ние всички изхождаме от Франция като от едно дърво и аз ще служа на твоята истина, както ти би служил на моята. За нас, французите въвн от отечеството, задачата ни в тая война е да освободим запаса от семената, смразени от снега на германското присъствие. Задачата е да ви подпомогнем вас, там във Франция. Задачата е да ви направим свободни в земята, дето вие имате основното право да развивате корените си. Вие сте четиридесет милиона зложници. Новите истини винаги се подготвят в подземията на насилието: четиридесет милиона зложници обмислят там своята нова истина. Ние предварително се подчиняваме на тая истина.

Защото тъкмо вие сте, които ще ни научите. Не сме ние, които ще донесем духовния пламък на ония, които вече го хранят, както восъчна свещ, със собствената си същност. Вие може би почти не четете нашите книги. Вие може би не ще чуete нашите речи. Може би ще отхвърлите нашите идеи. Ние не създаваме Франция. Ние можем само да ѝ служим. Каквото и да сме правили, ние нямаме право на никаква признателност. Няма еднакво мерило за свободната битка и за премазването в мрака. Няма еднакво мерило за дейността на войника и за дейността на зложника. Вие сте светците.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.